

Інноваційні технології інтеграційної та комерційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку

УДК 631.15+631.115.11:338.43; JEL classification: Q10; Q17

DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-4-3>

ЛАГОДІЄНКО Наталія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Миколаївського національного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0003-3528-0519

МІСЦЕ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ В РАМКАХ СВІТ-СИСТЕМНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Лагодієнко Н.В. Місце аграрного виробництва України в рамках світ-системної концепції.

Вступ. У статті оцінюється значення аграрного виробництва в рамках світ-системної концепції, яка стає все актуальнішою в світлі прискорення глобалізаційних процесів. Розвиток зовнішньоекономічних відносин і торгівлі позитивним чином впливає на ефективність аграрного виробництва, але для запобігання формування лише сировинного напрямку необхідно шукати нові пріоритети.

Метою статті є обґрунтування місця аграрного виробництва України в рамках світ-системної концепції. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання: дослідити особливості й сутність світ-системної теорії, країни центру (ядра); оцінити умови торгівлі українською агропродовольчою продукцією; визначити пріоритети розвитку зовнішньої торгівлі українською агропродовольчою продукцією.

Результати. Індекс диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції України впродовж аналізованого періоду погіршувався – частка зерна у його структурі в окремі роки доходила до 40 %. Це свідчить про його виключну сировинну спрямованість. На відміну від продовольчого чи кормового зерна, такі експортні товари як насіннева продукція, саджанці дерев, племінна худоба високопродуктивних порід, молочні продукти, борошно й інші напівфабрикати та готові продукти харчування мають вищий рівень доданої вартості, а отже і кращі цінові позиції на зовнішньому ринку. При збільшенні частки таких товарів у структурі експорту агропродовольчої продукції умови торгівлі покращуються і навпаки. Переважання таких товарів у експорті країни свідчить про наукоємне високотехнологічне агропродовольче виробництво, зорієнтованість на замкнутий цикл виробництва. Домінування в структурі експорту української сільськогосподарської продукції продовольчого та кормового зерна свідчить про розрив технологічних ланцюгів у національному агропромисловому комплексі, деградацію сортової та племінної справи, занепад тваринницьких галузей тощо.

Висновки. В рамках світ-системної концепції, яка стає все актуальнішою в світлі прискорення глобалізаційних процесів, за Україною свідомо закріплюється статус країни периферійної зони. Для уникнення цієї перспективи необхідно: 1) змінити структуру експорту агропродовольчої продукції – зменшити частку зерна, насіння олійних культур (ріпаку) та збільшити частку продукції з відносно вищою доданою вартістю. Це насіннева продукція, племінна високопродуктивна худоба, саджанці дерев та куцив, м'ясо первинної обробки, м'ясні й молочні продукти, готові продукти харчування, алкогольні та безалкогольні напої тощо. Що, передусім, потребує стабілізації та переходу до зростання поголів'я великої рогатої худоби, свиней, відновлення вітчизняної селекційно-племінної справи, сучасного високотехнологічного наукоємного насінництва й т.д.; 2) привести до європейських стандартів умови заготівлі молочної і м'ясної сировини; 3) збільшити ємності внутрішнього ринку сільськогосподарської та продовольчої продукції. Що потребує стимулювання відповідного попиту.

Ключові слова: аграрне виробництво, сталий розвиток, світ-системна концепція, продовольча безпека, зовнішня торгівля, ефективність виробництва.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вплив закордонного сектору – головний в системі ендогенних факторів вітчизняного аграрного виробництва. Наразі це обумовлено тим, що реалізація потенціалу останнього зіпсована із перепоною у вигляді низької фактичної ємності національного продовольчого ринку. Тому вихід української агропродовольчої продукції на закордонні ринки та розширення там її частки – закономірний процес. Проте він має дві

серйозних вади. Перша – переважна частка експорту української агропродовольчої продукції надходить на зовнішній ринок у вигляді сировини. Друга – переорієнтація українських аграріїв на зовнішній ринок у багатьох випадках здійснюється на шкоду внутрішньому.

Обидві вади є ознакою сировинного характеру української економіки. Ми висуваємо робочу гіпотезу, що в рамках світ-системної концепції, яка стає все актуальнішою в

світлі прискорення глобалізаційних процесів, за Україною свідомо закріплюється статус країни периферійної зони. Нашу гіпотезу ми перевіримо за допомогою трьох показників: 1) умови торгівлі; 2) диверсифікація експорту; 3) відношення обсягу експорту даного виду агропродовольчої продукції до обсягу її внутрішнього споживання.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування місця аграрного виробництва України в рамках світ-системної концепції. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

- дослідити особливості й сутність світ-системної теорії, країни центру (ядра);
- оцінити умови торгівлі українською агропродовольчою продукцією;
- визначити пріоритети розвитку зовнішньої торгівлі українською агропродовольчою продукцією.

Викладення основного матеріалу дослідження. Світ-системний підхід (також світ-системна теорія та світ-системний аналіз) - міждисциплінарний погляд на розвиток світової історії та світової економіки як на взаємодію центрів та периферії у відокремлених один від іншого світах-економіках [1]. Розгляд усього сучасного світу як однієї великої світ-економіки є правомірним з огляду на зростаючу економічну взаємозалежність усіх регіонів світу, поглиблення світогосподарських зв'язків. У цій світ-системі ядрами виступають США і Канада, ЄС та Японія, цілком заможні й демократичні держави, що спеціалізуються на виробництві високотехнологічної продукції та характеризуються зростанням питомої ваги сфери послуг. Напівпериферійний регіон включає країни Східної Європи, відносно індустріалізовані країни Латинської Америки (Мексика, Бразилія, Чилі), Туреччину і так звані нові індустріальні країни - Китай, Тайвань, Сингапур, Південну Корею. У цих країнах переважає індустріальне виробництво із високим ступенем державного контролю економіки, який поступово знижується. Сучасна периферія репрезентована менш заможними державами Латинської Америки, Центральної Африки, Південної Азії (останній активно пересувається у напівпериферію системи) [2].

Показово, що кількісні та якісні перетворення в рамках сучасного розвитку світової економіки спростовують головні контраргументи критиків світ-системної теорії. Зокрема, прихильники державної автономії критикують світ-системну теорію за стирання меж між державами та структурами бізнесу. І позитивісти, і ортодоксальні марксистичні,

прихильники державної автономії наголошують на тому, що основною одиницею аналізу має виступати держава. Культурологи наголошують на тому, що світ-системний аналіз бере до уваги забагато економічних факторів, але замало вивчає культуру [3]. Слабкість позицій критиків теорії Валерстайна полягає у разючій відмінності між їхнім «має бути» (основною одиницею аналізу має виступати держава) і тим, що насправді «фактично є». Насправді ж, як і описує світ-системна теорія, країни центру (ядра) володіють такими характеристиками:

- найбільш економічно розвинуті й впливові (економічно та політично);
- мають сильну центральну владу, екстенсивно розвинутий бюрократичний апарат і потужну армію;
- мають складні державні інститути, що допомагають проводити вигідні їм економічні операції, як зовнішні, так і внутрішні;
- мають визначену систему податків, що дозволяє цим інститутам забезпечувати інфраструктуру для сильної економіки;
- індустріалізовані; експортують промислові товари, а не первинну сировину;
- переважно вони є першими у новітніх технологіях і виробництві. Сучасним прикладом може слугувати першість у виробництві високотехнологічної електроніки й біотехнологічній промисловості;
- мають визначені засоби впливу на нецентральної країни
- відносно незалежні від зовнішнього контролю [3].

Ключовими перевагами країн центру є сильні інститути держави, базування на їх території штаб-квартир найбільших ТНК, сучасне високотехнологічне наукоємне виробництво та потужні армії. Це дозволяє їм проводити вигідну економічну політику навіть у рамках міжнародних наднаціональних структур. Таких як СОТ, МВФ, СБ, регіональні зони вільної торгівлі (Україна-ЄС, НАФТА, АСЕАН тощо). Адже ключові керівні позиції у даних організаціях займають представники країн центру. А характер лобістської політики та інструменти впливу є витонченими та такими, що, зазвичай, не підпадають під обмеження. Наприклад, правил СОТ.

Натомість ключові характеристики країни периферії [3] співпадають з більшістю сучасних характеристик України:

- менш економічно розвинені;
- мають відносно слабку владу та несформовані державні інститути;
- мають відносно слабші інститути оподаткування, що унеможливорює або суттєво

ускладнює підтримку розвитку інфраструктури;

- схилиються до підтримки обмеженої кількості видів економічної активності. Часто - це видобування та експорт первинної сировини до країн центру;

- менш індустріалізовані;

- виступають об'єктом інвестицій транснаціональних (мультинаціональних) корпорацій країн центру, що шукають недорогої некваліфікованої робочої сили;

- мають невелику кількість дуже багатих громадян, майже відсутній середній клас та велику кількість незаможного населення;

- велика кількість населення має низький рівень освіти;

- економіки країн контролюється кланово-олігархічними групами, які знищують конкуренцію та вигідно для себе співпрацюють з ТНК на шкоду суспільству.

В якості контрольних періодів для порівняння зміни фактичних значень контрольних показників ми вибрали 2008, 2013, 2017 та 2019 роки.

В якості базового періоду ми взяли 2008 рік. Це обумовлено декількома причинами.

Перша. Починаючи із моменту закінчення кризи аграрного сектору економіки України (в 2000 р.), у 2008 р. зафіксовано пік у реальних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції. Якщо бути точним, то в часовому проміжку 2000-2008 рр. зафіксовано два локальних максимуми виробництва - в 2004 і 2008 рр., 119,7 і 117,1 % (до попереднього року) відповідно. Проте, ми вважаємо, що максимум 2004 р. обумовлений низькою базою порівняння. Натомість, максимум 2008 р. досягнутий із врахуванням суттєвого зростання попередніх років.

На нашу думку ключовим фактором зростання стали рекордні на той час обсяги бюджетного фінансування аграрного виробництва - за 2003-2007 рр. бюджетні видатки для підтримки аграрного сектору зросли в 2,7 рази [4, 5].

Друга. В 2008 р. Україна стала повноправним членом СОТ [6]. Процес вступу України до СОТ розпочався 30 листопада 1993 року, коли до Секретаріату ГАТТ було подано офіційну заявку Уряду України про намір приєднатися до ГАТТ. У Женеві 5 лютого 2008 року відбулося засідання Генеральної Ради СОТ, на якому було підписано Протокол про вступ України до СОТ [7]. Фактичне приєднання України до СОТ, яке в 2008 р. лише було формалізовано, відбулося в 2003-2007 роках. Зокрема в цей період було:

- підписано 35 з 49 двосторонніх

протоколів з доступу до ринків товарів та послуг:

- а) у 2003 році (11) з Бразилією, Болгарією, Естонією, ЄС, Ізраїлем, Кубою, Польщею, Словаччиною, Таїландом, Чехією, Угорщиною;

- б) у 2004 році (10) з Аргентиною, Гондурасом, Домініканською Республікою, Литвою, Малайзією, Монголією, Парагваєм, Туреччиною, Швейцарією, Шрі-Ланкою;

- в) у 2005 році (9) з Сальвадором, Молдовою, Норвегією, Індонезією, Японією, Ісландією, Хорватією, Еквадором та Китаєм;

- д) у 2006 році (5 протоколів) з США, Панамою, Австралією, Єгиптом та Колумбією;

- усунуто податкові пільги, що надавались окремим підприємствам промисловості;

- встановлено однакові ставки акцизного збору на вітчизняні та імпортні транспортні засоби відповідно до принципу національного режиму;

- усунуто звільнення від ПДВ та податку на прибуток, платежів у Державний інноваційний фонд, від ПДВ та митних зборів на імпорту сировини, матеріалів, обладнання та товарів (не вироблених в Україні), які призначались для використання в межах технологічних парків;

- усунуто пільги у спеціальних економічних зонах та особливих режими для інвестиційної діяльності. Зокрема, всі звільнення від сплати мита на імпорту, ПДВ, акцизних зборів, квот та ліцензій, податку на прибуток, платежів у фонд соціального страхування безробіття, збору у Державний інноваційний фонд та обов'язкового продажу валютних надходжень;

- скасовано вимогу продажу Національному банку України 50 % валютної виручки суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності при реалізації зовнішньоторговельних контрактів;

- скасовано дискримінаційний підхід до іноземних компаній щодо використання податкових векселів при розрахунках з бюджетом;

- скасовано режим ліцензування і квотування експорту деяких видів продукції;

- встановлено фіксовану плату за видачу експортних ліцензій, що відповідає вартості надання зазначеної послуги замість плати в адвалерному еквіваленті до вартості контракту;

- скасовано додатковий збір при імпорту нафтопродуктів.

Найбільш відчутний і важливий прорив в переговорному процесі був досягнутий протягом 2005-2007 років, коли Україна отримала

**Інноваційні технології інтеграційної та комерційної взаємодії
суб'єктів аграрного ринку**

статус країни з ринковою економікою з боку ЄС та США, була скасована поправка Джексона-Вейніка, завершені переговори з найважливішими країнами-членами СОТ [8]. Отже, по-суті, в 2008 р. був формально зафіксований зовнішньоторговельний режим в якому Україна фактично працювала уже щонайменше два попередніх роки. Тому показники зовнішньої торгівлі України в 2008 р. можна використовувати як такі, що відображають переваги та недоліки відкритої економіки, а тому їх можна порівнювати із аналогічними показниками наступних років.

Вибір в якості одного із звітних періодів 2013 р. обумовлений двома обставинами:

1) це останній рік перед початком зовнішньополітичної кризи, спровокованої проти України. Тому тут фактори впливу на динаміку зовнішньоторговельного обороту мають переважно економічний характер, і дають змогу ідентифікувати переваги та недоліки діючої моделі інтеграції української економіки в глобальну;

2) 2012 і 2013 роки – це період погіршення торговельних відносин України та РФ, як основного торгового партнера. В 2012 р. в результаті «молочної війни» обсяг експорту української молочної продукції в 2012 р. скоротився проти 2011 р. майже на 20 % - з 443,2 до 356,0 млн \$. А в 2013 р. у доповнення до «молочної війни», розпочалася «м'ясна війна». Обсяг українського експорту м'яса та м'ясопродуктів до країни імпортера за один рік скоротився майже на 30 % - з 227,3 до 159,9 млн \$. Тому аналіз наслідків цих торговельних війн дозволить зробити висновок про здатність вітчизняних виробників агропродовольчої продукції здійснювати оперативну диверсифікацію зовнішніх ринків збуту.

Вибір 2017 р. в якості звітного обумовлений тим, що в ньому було підписано Угоду про Асоціацію Україна-ЄС. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбувалося в кілька етапів:

- 21 березня 2014 р. під час позачергового

саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту;

- 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [9];

- остаточно та повністю Угода набула чинності в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження, тобто з 1 вересня 2017 року, після того як 11 липня 2017 року Рада ЄС ухвалила остаточне рішення про укладення Угоди про асоціацію з Україною від імені Європейського Союзу. Строк дії Угоди необмежений. Будь-яка сторона може денонсувати Угоду шляхом надіслання повідомлення про це іншій стороні, дія Угоди в такому випадку припиняється через шість місяців з дати отримання повідомлення [10, 11].

В числі іншого, головною перевагою Угоди було відкриття можливостей для українських виробників агропродовольчої продукції компенсувати втрачені ринки збуту за рахунок ринків країн ЄС. 2019 р. був вибраний в якості звітного.

Зміну фактичного значення показника «умови торгівлі» дослідимо у двох часових підходах:

1) умови торгівлі у звітному 2019 р. порівнюємо із умовами торгівлі в періодах, які ми обрали в якості історично значимих – 2008, 2013 і 2017 рр.;

2) умови торгівлі у 2013, 2017 і 2019 рр. порівнюємо із умовами торгівлі в 2008 р., який обемо, як базовий для усіх вибраних періодів.

Слід також вказати на те, що по окремих видах продукції в окремі роки були відсутні або експортні, або імпортні, або експортно-імпортні операції. Тобто у відповідних графах стояли «0». Оскільки на нуль ділити не можна, то значення «0» ми замінили на мінімальні значення «0,1». Це дозволило вирішити математичну проблему і не вплинуло на результати розрахунків (табл. 1).

Таблиця 1

Умови торгівлі українською агропродовольчою продукцією*

Показник	Аналізований період		
	2008 р. і 2019 р.	2013 р. і 2019 р.	2017 р. і 2019 р.
Індекс експортних цін	183,3	158,7	103,4
Індекс імпортних цін	466249	44492,1	101,3
Умови торгівлі	0,0004	0,004	1,02
	2008 р. і 2013 р.	2008 р. і 2017 р.	2008 р. і 2019 р.
Індекс експортних цін	100,4	8340,6	183,3
Індекс імпортних цін	147,7	22301,5	466249
Умови торгівлі	0,679	0,374	0,0004

*розраховано автором за даними [12]

Отже, у звітному 2019 р. відбулося суттєве погіршення умов торгівлі українською

агропродовольчою продукцією порівняно із базовим 2008 р. Таким же ж негативним є

результат порівняння умов торгівлі у 2013 р. і 2019 р. – не зважаючи на розгортання торгових воєн проти України, 2013 р. виявився все одно успішнішим у торговельному аспекті. В 2019 р. відбулося деяке вирівнювання умов торгівлі порівняно із 2017 р. – фактичне значення показника на рівні 1,02 вказує на те, що умови торгівлі не покращилися, а, принаймні не погіршилися порівняно 2017 р. Іншими словами, впродовж 2017-2019 рр. в українській зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією зафіксовано історичний антирекорд за показником «умови торгівлі». Важливо вказати на те, що причиною непогіршення умов торгівлі в 2019 р. порівняно з 2017 р. стали не успіхи України в покращенні структури експорту та зростання експортних цін, а виключно сприятлива для української економіки зміна структури агропродовольчого імпорту та деяке зниження імпортних цін – індекс імпортних цін помітно знизився порівняно із попередніми аналізованими періодами. Можна з упевненістю сказати, що якби не ця обставина, то умови торгівлі продовжували б погіршуватися оскільки індекс експортних цін продовжував падати.

Наші висновки підтверджуються перехресним порівнянням умов торгівлі, де 2008 р. виступає базовим для 2013, 2017 і 2019 рр. – умови торгівлі демонструють стійку

тенденцію до погіршення.

Для з'ясування причин суттєвого погіршення умов торгівлі українською агропродовольчою продукцією, проведемо оцінку за двома іншими показниками – «індекс диверсифікації експорту» та «розвиток внутрішнього ринку». Показник «індекс диверсифікації експорту» оцінимо у розрізі всього національного експорту та експорту сільськогосподарської продукції (без продуктів харчування) (табл. 2-3).

З даних табл. 2 ми бачимо, що показник диверсифікації усього експорту української продукції впродовж аналізованого періоду погіршувався. Причина – надмірна концентрація сільськогосподарської продукції у його загальній структурі. З 2015 р. її частка стабільно перевищує 40 %. Це свідчить про деіндустріалізацію економіки України, її сировинну спрямованість та критичну залежність національного експорту, а отже і торговельного балансу країни, від продукції однієї галузі економіки – сільського господарства. Перед економікою України постала реальна загроза «голландської хвороби» та руйнівної економічної кризи у разі несприятливих погодних умов для виробництва сільськогосподарської продукції чи погіршення кон'юнктури глобального ринку сільськогосподарської сировини.

Таблиця 2

Індекс диверсифікації експорту усіх товарів України за показником частки сільськогосподарської продукції, млн \$, %*

Регіон, країна	Показник	Рік						
		2008	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Світ	увесь експорт	16165,2	18950,6	18984,5	16537,0	16019,7	17728,5	19450,6
	с.-г. продукція	1342,8	1731,5	1752,6	1561,6	1579,4	1734,9	1806,9
	частка с.-г. продукції у структурі експорту	8,3	9,1	9,2	9,4	9,9	9,8	9,3
Україна	увесь експорт	67,0	64,3	54,2	38,1	36,4	43,3	47,3
	с.-г. продукція	11,3	17,8	17,5	15,3	16,0	18,5	19,5
	частка с.-г. продукції у структурі експорту	16,9	27,6	32,3	40,1	44,0	42,7	41,1
<i>S_i</i>		4,3	9,2	11,5	15,3	17,0	16,4	15,9

*розраховано автором за даними [13]

Таким же невтішним є і результат оцінки диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції (табл. 3). Як бачимо індекс диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції України впродовж аналізованого періоду погіршувався – частка зерна у його структурі в окремі роки доходила до 40 %. Це свідчить про його виключну сировинну спрямованість.

Звісно, сільськогосподарська продукція за маркетинговою класифікацією є продукцією промислового призначення, тобто сировиною. Проте, не вся сільськогосподарська продукція є однозначно сировиною. Є продукція подвійного призначення – її можна

використовувати і як сировину для подальшого використання (промислового), і як кінцеву продукцію. Наприклад, свіжі плоди, ягоди, виноград, овочі.

На відміну від продовольчого чи кормового зерна, такі експортні товари як насіннева продукція, саджанці дерев, племінна худоба високопродуктивних порід, молочні продукти, борошно й інші напівфабрикати та готові продукти харчування мають вищий рівень доданої вартості, а отже і кращі цінові позиції на зовнішньому ринку. При збільшенні частки таких товарів у структурі експорту агропродовольчої продукції умови торгівлі покращуються і навпаки. Переважання

Інноваційні технології інтеграційної та комерційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку

таких товарів у експорті країни свідчить про наукоємне високотехнологічне агропродовольче виробництво, зорієнтованість на замкнутий цикл виробництва. Домінування в структурі експорту української сільськогосподарської продукції продовольчого та

кормового зерна свідчить про розрив технологічних ланцюгів у національному агропромисловому комплексі, деградацію сортової та племінної справи, занепад тваринницьких галузей тощо.

Таблиця 3

Індекс диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції України за показником частки зерна, млн \$, %*

Регіон, країна	Показник	Рік						
		2008	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Світ	експорт с.-г. продукції	1342,8	1731,5	1752,6	1561,6	1579,4	1734,9	1806,9
	експорт зерна	105,0	12,4	120,3	104,0	96,5	104,3	112,4
	частка зерна у структурі експорту с.-г. продукції	7,8	0,7	6,9	6,7	6,1	6,0	6,2
Україна	експорт с.-г. продукції	11,3	17,8	17,5	15,3	16,0	18,5	19,5
	експорт зерна	0,8	6,4	6,5	6,1	6,1	6,5	7,2
	частка зерна у структурі експорту с.-г. продукції	6,7	35,9	37,4	39,6	38,0	35,2	37,2
S_i		3,0	14,7	15,4	16,8	16,0	14,4	15,0

*розраховано автором за даними [14]

У методиці розрахунків показника «відношення обсягу експорту даного виду сільськогосподарської продукції до обсягу її внутрішнього споживання» пороговим значенням індексу вважається його 50 %-ий рівень, без зазначення будь-яких інших умов. На нашу думку – це суттєвий недолік. Адже за логікою забезпечення продовольчої безпеки країни, безперешкодне вивезення продовольчої сировини або готових харчових продуктів на експорт можливе лише при умові повного самозабезпечення відповідним видом продовольства. Враховуючи наші зауваження, методика має бути доповнена даною умовою:

$$AP_e^i = \frac{E_i}{DC_i} \cdot 100\%, \quad (1)$$

Порогове значення індексу $AP_e^i \leq 50\%$,

при умові, що $SSL_i \geq 100\%$:

$$SSL_i = \frac{P_i}{DU_i} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де: SSL_i – рівень самозабезпечення i -тим видом сільськогосподарської продукції, %;

P_i – виробництво i -го виду сільськогосподарської продукції (тис. тонн; млн \$);

DU_i – внутрішнє використання i -го виду сільськогосподарської продукції (тис. тонн; млн \$).

Дана умова актуальна для зовнішньої торгівлі такими видами агропродовольчої продукції, як свинина, плоди, ягоди і виноград, а в 2019 р. ще й картопля. Тому дані види продовольства виключимо із подальшого процесу оцінки, як такі, що не можна експортувати.

Таблиця 4

Рівень самозабезпеченості України основними видами м'яса, %

Вид продовольства	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Яловичина і телятина	95,5	96,4	100,5	101,7	105,6	110,3	108,4	114,1	112,5
Свинина	76,3	82,7	72,8	76,6	87,5	97,9	91,8	89,9	85,2
М'ясо птиці	89,2	96,4	98,7	105,0	110,8	111,4	115,3	114,5	118,8

*побудовано автором за даними [15, 16]

Механізм обмеження експорту дефіцитних видів продовольства має базуватися на введенні експортних мит із рівнем тарифної ставки, яка, разом із врахуванням транспортних витрат, зробить їх продаж на зовнішньому ринку не вигідним.

Нами проведені розрахунки з яких ми представимо лише отримані фактичні значення індикатора «відношення обсягу експорту даного виду сільськогосподарської продукції до обсягу її внутрішнього споживання» (AP_e^i) (табл. 5).

Як бачимо, негативні фактичні значення досліджуваного індикатора мають місце у зовнішній торгівлі зерном і олією.

Головними ендогенними факторами надмірного експорту зерна й соняшникової олії та недостатнього експорту готових продовольчих товарів, передусім молочної групи, є:

1) стабільно зростаючий глобальний попит на них, розвиток транспортної інфраструктури (залізниця, річкові та морські порти), менш затратні системи управління безпечністю та якістю (порівняно із тваринницькою продукцією);

2) втрата російського ринку молочної продукції, м'ясопродуктів, фруктових і овочевих соків для українських виробників відповідної продукції не була компенсована ринком

ЄС через невідповідність вітчизняної продукції міжнародним санітарно-гігієнічним стандартам. В першу чергу це стосується молочних продуктів для виробництва, яких третина

молочної сировини надходить із особистих господарств населення, де заготовлюється за допомогою ручного доїння. Що є неприпустимим згідно із безпековими нормами ЄС.

Таблиця 5

Фактичні значення індикатора «відношення обсягу експорту даного виду сільськогосподарської продукції до обсягу її внутрішнього споживання» (AP_e^i)*

Рік	Молоко та молочні продукти	Яйця	Зерно	Картопля	Овочі та ба-штанні	Цукор	Олія	Яловичина і телятина	М'ясо птиці
2008	10,4	2,8	62,0	0,0	3,2	5,1	215,2	3,7	0,9
2009	8,4	6,8	100,3	0,1	4,2	4,8	325,9	4,5	1,8
2010	9,0	8,3	52,2	0,0	3,8	3,6	395,3	2,9	3,1
2011	9,3	8,4	50,4	0,1	3,0	2,8	420,0	3,1	4,8
2012	7,5	8,0	96,9	0,0	3,4	9,6	593,0	4,4	7,5
2013	6,8	10,2	97,6	0,1	3,6	9,1	519,8	6,4	13,1
2014	4,9	15,1	120,8	0,1	2,9	2,4	768,1	6,9	16,7
2015	4,6	14,8	152,3	0,1	2,2	9,4	762,2	11,5	15,9
2016	4,3	14,6	182,2	0,0	2,3	33,8	977,8	13,3	23,8
2017	8,7	20,7	201,1	0,1	4,7	45,3	1151,5	18,5	26,3
2018	8,6	24,7	195,6	0,1	4,5	44,7	1138,0	17,6	31,1

*розраховано автором за даними [15, 16]

Головні екзогенні фактори надмірного експорту:

1) зерна - низький внутрішній попит. Передусім з боку виробників тваринницької продукції. Про це свідчить скорочення обсягів виробництва яловичини і телятини, свинини;

2) соняшникової олії - порушення науково-обґрунтованих правил сівозміни згідно з якими частка посівів соняшнику не повинна перевищувати 13 % у структурі польової сівозміни. Фактичне значення частки соняшнику в структурі посівних площ сільськогосподарських виробників усіх категорій України стабільно перевищує 20 % [15, 16].

Висновки. Результат емпіричного дослідження дозволяє зробити обґрунтований висновок про підтвердження, сформульованої нами на початку підрозділу, гіпотези про те, що в рамках світ-системної концепції, яка стає усе актуальнішою в світлі прискорення глобалізаційних процесів, за Україною

свідомо закріплюється статус країни периферійної зони. Для уникнення цієї перспективи необхідно: 1) змінити структуру експорту агропродовольчої продукції - зменшити частку зерна, насіння олійних культур (ріпаку) та збільшити частку продукції з відносно високою доданою вартістю. Це насіннева продукція, племінна високопродуктивна худоба, саджанці дерев та кущів, м'ясо первинної обробки, м'ясні й молочні продукти, готові продукти харчування, алкогольні та безалкогольні напої тощо. Що, передусім, потребує стабілізації та переходу до зростання поголів'я великої рогатої худоби, свиней, відновлення вітчизняної селекційно-племінної справи, сучасного високотехнологічного наукоємного насінництва і т.д.; 2) привести до європейських стандартів умови заготівлі молочної та м'ясної сировини; 3) збільшити ємності внутрішнього ринку сільськогосподарської та продовольчої продукції. Що потребує стимулювання відповідного попиту.

Література.

1. Світ-системний підхід. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Світ-системний_підхід
2. **Ніколаєв Є.** Світ-системний аналіз І. Уоллестайна як сучасний методологічний підхід до аналізу розвитку світового господарства. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 121-132.
3. **Immanuel Wallerstein** (2004), «World-systems Analysis.» In *World System History*, ed. George Modelski, in *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*, Developed under the Auspices of the UNESCO, Eolss Publishers, Oxford, UK.
4. **Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В.** Вплив сукупних витрат на обсяги національного виробництва. *Економічний часопис-XXI*. 2018. №172(7-8). С. 44-50.
5. **Mudrak R., Nyzhnyuk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N.** Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. *TEM Journal*. 2019. Vol.8, No .4, pp. 1159-1168.
6. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України № 250-VI. від 10.04.2008. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2008. № 23. С. 213.
7. Міністерство закордонних справ України. Світова Організація Торгівлі (COT). URL:

<https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>

8. Світова організація торгівлі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_організація_торгівлі
9. Міністерство закордонних справ України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
10. Закон України «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». *Офіційний вісник України*, 2014, №75, том 1. С. 83.
11. **Ужва А. М.** Конвергенція сталого розвитку аграрної сфери України до Спільної аграрної політики Європейського Союзу. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання*. 2016. Випуск 9. С. 197–200.
12. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/e_iovt/arh_iovt2019.htm
13. Merchandise exports by product group and destination – annual (Million US dollar). World Trade Organization. URL: <https://data.wto.org>
14. List of exporters for the selected product. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7c10%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1
15. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2017». К.: Державна служба статистики України. 2018. 245 с.
16. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2018». К.: Державна служба статистики України. 2019. 235 с.

References.

1. Svit-systemnyj pidkhid. [World-system approach]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Svit-systemnyj_pidkhid
2. **Nikolaiev, Ye.** (2002). «World-system analysis of I. Wallerstein as a modern methodological approach to the analysis of the development of the world economy». *Liudyna i polityka*. № 6. pp. 121-132.
3. **Immanuel Wallerstein** (2004), «World-systems Analysis.» In *World System History*, ed. George Modelski, in *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*, Developed under the Auspices of the UNESCO, Eolss Publishers, Oxford, UK.
4. **Mudrak, R.P., Lahodiienko, V.V., Lahodiienko, N.V.** (2018). «Impact of aggregate costs on national production». *Economic Annals-XXI*. №172(7-8), pp. 44-50.
5. **Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N.** (2019). Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. *TEM Journal*. Vol.8, No. 4, pp. 1159–1168.
6. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro vstup Ukrainy do Svitovoi orhanizatsii torhivli: Zakon Ukrainy. [On ratification of the Protocol on Ukraine's accession to the World Trade Organization: Law of Ukraine]. № 250-VI. dated 10.04.2008. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2008. № 23. S. 213.
7. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. Svitova Orhanizatsiia Torhivli (SOT). [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. World Trade Organization (WTO)]. Available at: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>
8. Svitova orhanizatsiia torhivli. [World Trade Organization]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Svitova_orhanizatsiia_torhivli
9. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS. [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Association Agreement between Ukraine and the EU]. Available at: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
10. Zakon Ukrainy «Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii storony, ta Yevropejs'kym Soiuzom, Yevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony». [Law of Ukraine «Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part»]. (2014). Dated 21 March 2014, № 984_011. *Official Bulletin of Ukraine*, 75. tom 1, p. 83.
11. **Uzhva, A. M.** (2016). «Convergence of Sustainable Development of the Agrarian Sphere of Ukraine to the Common Agricultural Policy of the European Union». *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky: elektronne naukove fakhove vydannia*. Issue 9. pp. 197–200.
12. Zovnishnia torhivlia okremymy vydamy tovariv za krainamy svitu. [Foreign trade in certain types of goods by countries of the world]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/e_iovt/arh_iovt2019.htm
13. Merchandise exports by product group and destination – annual (Million US dollar). World Trade Organization. Available at: <https://data.wto.org>

14. List of exporters for the selected product. Available at: https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7c10%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1
15. Statystychnyj zbirnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2017». [Statistical collection «Agriculture of Ukraine 2017»]. (2018). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
16. Statystychnyj zbirnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2018». [Statistical collection «Agriculture of Ukraine 2018»]. (2019). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.

Abstract.

Lagodiienko N. Place of agricultural production of Ukraine within the world-system concept.

Introduction. The article assesses the importance of agricultural production within the framework of a world-system concept, which is becoming increasingly relevant in the light of the acceleration of globalization processes. The development of foreign economic relations and trade has a positive effect on the agricultural production efficiency, but in order to prevent the raw materials formation only, it is necessary to look for new priorities.

The purpose of the article is substantiation of the agrarian production place in Ukraine within the framework of the world-system concept. Within the limits of the purpose achievement the following tasks are distinguished: to investigate peculiarities and essence of the world-system theory, the countries of the center (nucleus); evaluate the terms of trade in Ukrainian agri-food products; to determine priorities for the development of foreign trade in Ukrainian agri-food products.

Results. The index of agricultural exports diversification of Ukraine during the analyzed period worsened - the share of grain in its structure in some years reached 40 %. This testifies to its exceptional raw material orientation. Unlike food or feed grains, such export products as seed products, tree saplings, breeding cattle of high-yielding breeds, dairy products, flour and other semi-finished products and finished foods have a higher level of added value and therefore better price positions in the foreign market. With an increase in the share of such commodities in the structure of agricultural food exports, terms of trade improve, and vice versa. The predominance of such goods in the country's export testifies to high-tech agro-food production, focus on closed production cycle. The dominance in the export structure of Ukrainian agricultural products of food and feed grain indicates the breaking of technological chains in the national agro-industrial complex, the degradation of varietal and breeding business, the decline of livestock industries and so on.

Conclusions. Within the framework of the world-system concept, which is becoming increasingly relevant in the acceleration light of globalization processes, Ukraine is deliberately consolidating the status of the country of the peripheral zone. To avoid this prospect, you must: 1) to change the structure of agro-food products export - to reduce the share of grain, seeds of oilseeds (rapeseed) and to increase the share of products with relatively higher added value. These are seed products, high-quality breeding cattle, tree and shrub saplings, primary processing meat, meat and dairy products, prepared foods, alcoholic and non-alcoholic beverages and more. What, first of all, requires stabilization and transition to the cattle population growth, pigs, restoration of domestic breeding and breeding business, modern high-tech seed production, etc.; 2) to bring to the European standards the conditions of supply of dairy and meat raw materials; 3) to increase the capacities of the domestic market for agricultural and food products. Which needs to stimulate demand.

Keywords: agrarian production, sustainable development, world-system concept, food security, foreign trade, production efficiency.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2019 р.

Бібліографічний опис статті:

Лагодієнко Н. В. Місце аграрного виробництва України в рамках світ-системної концепції. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2019. № 4. С. 15-23.

Lagodiienko N. Place of agricultural production of Ukraine within the world-system concept. Actual problems of innovative economy. 2019. No. 4, pp. 15-23.

УДК 338.432:631.115; JEL classification: F15; Q10

DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-4-4>

**ПІВЕНЬ Альона Василівна, старший викладач кафедри організації
виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного
університету сільського господарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0002-3795-1112**

**УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОЮ ВЗАЄМОДІЄЮ В МЕНЕДЖМЕНТІ
ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА**

Півень А. В. Управління інтеграційною взаємодією в менеджменті підприємств агропромислового виробництва.

Питання інтеграційної взаємодії підприємств агропромислового виробництва відносяться до сфери стратегічного планування. Представлено авторське бачення категорії «стратегія», під якою розуміється вираз намірів організації, спрямованих на досягнення задалегідь обраних цілей шляхом розподілу обмежених ресурсів (між організаційними одиницями, функціями, регіонами, продуктами, технологіями). Виділено принципову відмінність